

БУНЧУКОВИЙ ТОВАРИШ ФЕДІР МАРКОВИЧ У ДЗЕРКАЛІ СВОГО ТЕСТАМЕНТУ

Розглядаються проблеми повсякденного життя козацької старшини на прикладі історії життя бунчукового товариша Федора Марковича. Головні питання в цій розвідці адресують тестаменту бунчукового товариша Федора Марковича. Найбільшу цікавість викликає світ особи XVIII ст. і її ставлення до інших. Таке джерело як тестамент є надзвичайно інформативним у проблемі дослідження.

Ключові слова: тестамент, бунчуковий товариш, XVIII ст., Гетьманщина.

Родина Марковичів стрімко набула високого соціального статусу в Гетьманщині XVIII ст. завдяки Анастасії Маркович, яка була другою дружиною гетьмана І. Скоропадського. Існує достатньо джерел та написаних на їх основі генеалогічних та історичних досліджень про рід Марковичів. Насамперед це різноманітні акти багатьох представників роду, включно з відомими тестаменами, що зберігаються в численних фондах архівів, а також видані в подовжених історичних серіях чи дослідженнях. Серед найвідоміших наративних джерел історії Гетьманщини XVIII ст. – щоденник представника роду Якова Андрійовича Марковича¹. Із нього дослідники черпають чимало знань про різні сфери українського життя. Особливо цінне це джерело для дослідження повсякдення козацької старшини.

¹Дневник генерального подскарбья Якова Марковича: (1717–1767 гг.). Издание «Киевской Старины», под ред. А.Лазаревского: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893. Ч. 1: (1717–1725 гг.) 329 с.; Дневник генерального подскарбья Якова Марковича: (1717–1767 гг.). Издание «Киевской Старины», под ред. А.Лазаревского: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. Ч. 2: (1726–1729 гг.). 342 с.; Дневник генерального подскарбья Якова Марковича: (1717–1767 гг.). Издание «Киевской Старины», под ред. А. Лазаревского: К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1897. Ч. 3: (1730–1734 гг.). 418 с.; Жерела до історії України-Руси. Видає Археографічна наукова комісія товариства імени Шевченка. К.: Львів: З друкарні Н. Кринського, 1913. Т. 22. Дневник Якова Марковича, т. 4: р. 1736–1740. Видав В. Модзалевський. 385 с.

Значна джерельна база дозволила вже наприкінці XVIII ст. укласти представникам роду перші генеалогічні розписи (Йосип Маркович, 1797 р.)². Потреба старшини в подібних дослідженнях пояснюється необхідністю доводити своє шляхетське походження й право на дворянство на етапі включення козацької старшини до російського дворянства. Представники роду Марковичів долучилися до вивчення й написання історії Малоросії³.

У другій половині XIX – на початку XX ст. з'явилося кілька праць, у яких на новому етапі досліджено історію роду Марковичів. У 1884 р. О. Лазаревський опублікував у «Київській старовині» чергову частину своєї праці «Люди Старой Малороссии. Марковичи»⁴. Продовжив вивчення історії цієї родини О. Лазаревський у третьому томі «Описания Старой Малороссии»⁵. У 1890 р. у «Київській Старовині» видав дослідження історії роду Марковичів її представник О. І. Маркович⁶. Підсумував і доповнив генеалогічні пошуки своїх попередників В. Модзалевський, умістивши в третьому томі Родословника розпис Марковичів⁷.

Зрозуміло, що за століття, що минуло з того часу, історія роду Марковичів доповнена в різнопланових працях українських істориків⁸. Проте наявні

² Маркович А. И. Марковичи. «Киевская Старина». 1890. №10. Приложение. С.18.

³ Маркович Я. М. Записки о Малороссии, ее жителях и произведениях. Санкт-Петербург, 1798. 98 с.

⁴ Лазаревский А. Люди Старой Малороссии. Марковичи. Киевская Старина. 1884. №1. С. 51–82.

⁵ Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. XIV, 462, XXIII, [3] с.

⁶ Маркович А. И. Марковичи. Киевская Старина. 1890. №10–11. Приложение. 55 с.; Два письма Н. А. Маркевича о своем родначальнике Марке Авраамовиче. Киевская старина. 1891. № 12.

⁷ Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С. В. Кульженко», 1912. Т. 3. – 4, 824, 20 с.

⁸ Голубчик Г.Д Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України: «Нова сімейна історія». Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Дніпропетр. нац. ун-т. Д., 2003. 20 с; Гуржій О. «Іван носить плахту, а Настя – булаву». Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої половини XVIII ст. Соціум. Альманах соціальної історії. Випуск 1. 2002. С.219-230; Гуржій О. І. Іван Скоропадський. К.: Альтернативи, 2004; Дзюба О. М. Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини). К., 2012. 348 с.; Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. Упор. З. І. Хижняк. К., 2001. С. 353; Котлярова Т.В. Рід Марковичів (Маркевичів) у базі даних «Персоналії» Інституту біографічних досліджень НБУВ. Українська біографістика. 2013. Вип. 10. С. 431–442; Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса

джерела та історіографія спонукають поглянути на деякі проблеми інакше, «запитати» в джерела про світ особи і її ставлення до інших. Головні питання в цій розвідці адресуємо тестаменту бунчукового товариша Федора Марковича.

Копія тестаменту, разом із дотичними до нього розподільними документами дружини, зберігається в Інституті рукопису НБУ імені В. Вернадського, у відомій збірці тестаментів О. Лазаревського⁹. Частину тестаменту історик опублікував у третьому томі «Описания Старой Малороссии» та використав в інших своїх дослідженнях. Повністю тестамент Ф. Марковича, разом із тестаментами його брата Андрія й сестри Марини, опубліковано у 2011 р. дослідницею О. Кривошеєю¹⁰.

Спробуємо поглянути крізь призму тестаменту на його автора. Що наразі відомо про Ф. Марковича? Жодне з досліджень не подає точної дати його народження. Із тестаменту знаємо, що він був меншим сином Марка Аврамовича й мешкав із ним у батьківському домі в Сорочинцях під Прилуками¹¹. О. Лазаревський та В. Модзалевський повідомляють, що служити Федір почав у 1700 р.¹² Єдину вказівку на вік Ф. Марковича маємо з наказу від 16.10.1726 р., який отримав в Астрахані полковник Єропкін. Цей наказ стосувався відправки додому хворих і старих бунчукових товаришів, котрі, перебуваючи в Гілянському поході, так і не добралися до фортеці Святого Хреста через справжні та уявні хвороби. Згідно з відомостями, серед них записаний Федір Маркович, якому в 1726 р. виповнилося 55 років¹³. Вказано,

НАН України, 2008. С. 278; Кривошея В. В. Козацька старшина Гетьманщини: енциклопедія. К.: Стило, 2010. 792 с.; Кривошея І.І. Неурядова старшина Української козацької держави (XVII–XVIII ст.) Довідник. Видавець Пшонківський О. В., 2016. Т. 2. С. 476–477; Прицак О. Рід Скоропадських (Історично-генеалогічна студія). Львів, 1938; Томазов В. В. Марковичі (Маркевичі). Енциклопедія історії України: у 10 т. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2009. Т. 6. С. 520.

⁹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф.І. Спр. 57563. Арк.192–202.

¹⁰ Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С. 245–257.

¹¹ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк. 194 зв.

¹²Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.121; Модзалевский В. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С. В. Кульженко», 1912. Т. 3. С. 391.

¹³ ЦДАУК. Ф. 53. Оп. 2. Спр. 587. Арк. 5.

що він старий і немічний. Для початку XVIII ст. – це справді поважний вік. Отже, Федір Маркович народився приблизно в 1671 р., а значить, його старші брати Андрій та Іван – ще раніше, і дата народження Андрія Марковича (приблизно 1674 р.), що її подає В. Модзалевський, неправильна¹⁴.

Таким чином, початок військової служби Ф. Марковича в 1700 р. пояснюється ніяк не молодим віком, а зовсім іншими причинами. Наприклад, тим, що молодший син пирятинського орендаря довго не міг потрапити на військову службу в командному званні. Як і його старші брати, що отримали уряди вже після того, як І. Скоропадський став гетьманом. Для прикладу: найраніша згадка про військове звання Марковича Андрія Марковича – 1708 р. (значний товариш військовий)¹⁵. Звання Федора Марковича згадується в документах ще пізніше, 21.11.1711 р. він як значний товариш військовий отримує універсал переяславського полковника С. Томари на село Козлов¹⁶.

Молодший Маркович служив у лавах неурядової старшини до 1719 р., допоки старший брат Іван, сотник полковий прилуцький, звільнив для нього цей уряд, посівши вищий – полкового судді¹⁷. Але сотником Федір пробув лише до 1724 р., коли був відставлений від уряду під час розслідування Румянцева про зловживання старшини¹⁸. Потому служив до смерті бунчуковим товаришем. Побував у численних походах, зокрема, у 1725 р. був відправлений у Гілянський похід. Прибув до Астрахані 21 серпня 1725 р. Зупинився на квартирі навпроти лазарету в місті, а не в таборі, де мешкала більшість бунчукових товаришів. Це свідчить про високий соціальний статус та гарні стосунки з російськими командирами. 26 серпня Яків Маркович занотовував у

¹⁴Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С. В. Кульженко», 1912. Т. 3. С. 388.

¹⁵Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С. В. Кульженко», 1912. Т. 3. С. 388.

¹⁶Там само. С. 391.

¹⁷Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С. 122.

¹⁸ Там само. С. 123.

щоденнику, що дядько Федір хворіє на ноги й дизентерію¹⁹. Атестований лікарем як хворий, Федір залишався в Астрахані до січня 1727 р.

Його тестамент, датований 13 листопада 1737 р., був записаний у власному домі в Сорочинцях. Презентований перед урядниками знову-таки вдома, у Сорочинцях, 21 листопада 1737 р. У той же день при свідках у додатку він змінив свою волю щодо місця поховання. Імовірно, стан його здоров'я вже не викликав сумнівів у рідних. Коли точно помер Федір Маркович, нам невідомо: у кінці 1737 р або на початку 1738 р. – у віці приблизно 67 років. У списку бунчукового товариства в ревізії Прилуцького полку 1739 р. біля його прізвища вписано «помер»²⁰. У Хотинський похід в 1739 р. за нього виступив син Михайло²¹.

Цікаво, що в опублікованих частинах щоденника його племінника Якова Марковича за 1737 р. є лише одна згадка про Федора. 2 і 3 березня 1737 р. Яків, ідучи з військом на форпости при татарській загрозі, зупинився в Прилуках і два дні поспіль був у дядька. Навіть не ходив із приятелем на гостину, як то бувало в інші дні²². Отже, вони спілкувалися. Наступного, 1738 р., немає ніяких згадок про Федора Марковича. Чому Яків не зафіксував у щоденнику дату смерті близького родича? Це дивно, позаяк усі родинні події, смерть близьких друзів та російських можновладців автор ретельно записував. Так, протягом вересня-жовтня 1724 р. Яків у щоденнику кілька разів згадав про хворобу іншого дядька – Івана, судді полкового прилуцького. Відвідав його попроситися на кілька днів, із 4 по 8 жовтня, знаючи, що хворий уже сповідався й шансів на одужання немає. Тоді до Прилуки приїхали й інші Марковичі. Автор щоденника зупинився в дядька Федора. В останнього

¹⁹ Дневник генерального подскарбья Якова Марковича: (1717–1767 гг.). Издание «Киевской Старины», под ред. А. Лазаревского: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893. Ч. 1: (1717–1725 гг.) С. 274, 277, 279.

²⁰ Центральний державний історичний архів України в м. Київ (далі ЦДАК України). Ф.51. Оп. 3. Спр. 19321. Арк. 64.

²¹ ЦДАК України. Ф.51. Оп.3. Спр.14037. Арк.336.

²² Жерела до історії України-Руси. Видає Археографічна наукова комісія товариства імени Шевченка. К.: Львів: З друкарні Н. Криносського, 1913. Т. 22. Дневник Якова Марковича, т.4: р. 1736–1740. Видав В. Модзалевський. С.116.

6 жовтня обідала вся родина. Помер Іван Маркович 19 жовтня 1724 р. о 4-й годині²³. А от дату смерті Федора Марковича Яків не повідомляє. Імовірно, пояснення аж надто банальне? Бездітний Іван Маркович заповів племіннику Якову с. Перервинці, а Федір – нічого.

Свій тестамент Федір Маркович укладав, відчуваючи наближення смерті. Він уже давно хворів. І якщо в 1726 р., можливо, дещо перебільшував важкість своєї хвороби, аби не йти в похід до фортеці Святого Хреста, то в Польський похід змушений був через хворобу вислати замість себе сина Григорія. У цьому поході під час атаки під с. Сельцями Григорій і загинув²⁴. У 1747 р. у своєму уступному листі його вдова Катерина Томарівна згадує, що Федір «<...> за жизни своей будучи виразной смертной слабостью здоровья своего прежде кончины своей составил последнее воле свое духовное <...>»²⁵. Це вказує на кінець 1737 р. як на найбільш вірогідну дату смерті Ф. Марковича.

Тестамент Федора Марковича містить усі традиційні для цього типу документів частини. Порівнюючи заповіти Федора і його старшого брата Івана Марковича, який помер у 1724 р., О. Лазаревський зауважив запозичення Федором аренги з духівниці брата²⁶. Можливо, вони подібні через те, що їх укладав один духівник. Однак не дивно, що сам Федір не став перейматися осмисленням складних релігійно-філософських проблем. Навіть на смертному одрі його більше цікавили власні образи на родичів та почуття до дружини. На зятяту образу Федора на рідних, що буквально ллється з тестаменту, вказували у своїх розвідках О. Маркович та О. Лазаревський²⁷.

²³ Дневник генерального подскарбия Якова Марковича: (1717–1767 гг.). Издание «Киевской Старины», под ред. А.Лазаревского: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893. Ч. 1: (1717–1725 гг.) С. 139–140, 143.

²⁴ ЦДІАК України. Ф.51. Оп.3. Спр.14037. Арк.336.

²⁵ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.203.

²⁶ Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.123

²⁷ Маркович А. И. Марковичи. Киевская Старина. 1890. №10 Приложение; Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.123.

Копію розлогого тестаменту вписано на 23 сторінках²⁸, на двох останніх – презентація при свідках і доповнення. Аренга займає першу сторінку. Вписавши сакраментальну фразу про передачу душі Богу, автор доручає своїй дружині поховати тіло в обителі Свято Троїцькій Густинській і виконати всі необхідні поминальні обряди. Місце поховання чітко визначено: «Де покійний брат мій Іван Маркович лежить, розмістивши склеп поруч»²⁹. Через тиждень, при оголошенні тестаменту при свідках, Федір змінює місце поховання. Просив поховати в Сорочинцях, збудувавши склеп у приході Святителя Христова Миколая. Мотивував своє рішення тим, що не місце людину святить, а людина місце³⁰.

Така мотивація засвідчує зміни в світосприйнятті козацької старшини ближче до середини XVIII ст. Раніше безумовно значимим було поховання у великих монастирях чи фундованих старшиною храмах, що ніби наближало людину до Бога, допомагало переходу й порятунку душі³¹. Федір Маркович, як і його сучасники, усвідомлював роль своєї особистості, власну відповідальність

²⁸ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.192–202.

²⁹ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.192зв.; Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.123; Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С.245.

³⁰ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.202; Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.123; Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С.251.

³¹ Білоус Н. «Тіло моє грішне, з землі взяте, має бути поховане за звичаєм християнським»: поховання волинських міщан у XVII ст. *Theatrum Humane Vitae*. Студії на пошану Наталі Яковенко. Київ: Laugus, 2012. С. 296–308; Винниченко О. «Своя смерть»: річпосполитський шляхтич перед обличчям вічності (за ранньомодерними тестаменами). Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах. Т. 2: Світ речей і повсякденних уявлень. Відп. ред. В. Горобець. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. С. 272–297; Замура О. Смерть у церковних приписах та повсякденному житті Гетьманщини XVIII ст. Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х т. Т. 2: Світ речей і повсякденних уявлень. Відп. ред. В. Горобець. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. С. 316–350; Попружна А. Поховальна культура козацької старшини другої половини XVII –XVIII ст. Дис. на здоб. наук. ступ. к. і. н. Чернігів, 2016. 259 с.; Яковенко Н. «Погреб тілу моему вибираю с предки моєми»: місця поховань волинських князів у XV– середині XVII століть. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. К.: Laugus, 2012. С. 105–145; Яковенко Н. «Освоений простір», або Де заповідали ховати себе волинські шляхтичі. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. К.: Laugus, 2012. С. 146–164.

за подальшу долю душі. Вочевидь, роздуми протягом того тижня ствердили його в рішенні бути похованим ближче до рідного дому. Тестаменти, написані в цей період, показують переміни у свідомості козацької старшини, відхід її від домінуючого барокового світовідчуття, фіксують прояви більш раціонального підходу до повсякдення, що й проявилось в кінці XVIII ст. у ставленні до заповіту як до суто юридичного документа.

Через увесь тестамент проходить думка про рідних братів і сестер, як порушників батьківського заповіту, що обібрали його до нитки. Федір згадує, що батьківський спадок розділяли за участю дядька М. Огроновича (брат матері) на десять частин. Федір Маркович мав двох старших братів Андрія та Івана. Більшість дослідників називають п'ятьох сестер: Анастасія Скоропадська, Ірина Миклашевська, Пелагея Кондзеровська, Марина Імшенецька, Параска Якубович³². В. Кривошея згадує двох старших доньок Марка Аврамовича Гафію й Марію, про шлюби яких нічого не відомо³³. Усі діти були одружені й наділені батьками майном. Проте, на кого точно були розраховані ті дві частки спадку, невідомо, так як Федір у тестаменті згадує не всіх сестер.

Особлива неприязнь відчувається в тестатора до Андрія та Анастасії, які й розпорядилися батьківським спадком за власним бажанням. Передусім Федір у тестаменті звинуватив рідних у знищенні батьківського заповіту й у поспранні його усної волі щодо окремих маєтностей і готових грошей. Перелічуючи, як розділили спадок батька після знищення його духівниці, тестатор раз у раз повторює звороти: «все поотбірали», «мене обідрали», «остался я совсем обшарпан и обобран», «разорен и до нищетного убожества», «по обибранию», «ободран»³⁴.

³²Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С.В. Кульженко», 1912. Т. 3. С.392.

³³Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С.278.

³⁴Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С. 245–257.

Чи відповідав реальний стан речей таким наріканням Федора, подивимося далі. Наразі цікавить інше. Чому Федір Маркович не опирався братам і сестрам при такому несправедливому розподілі, адже всі вони дійсно були давно виділені в маєтностях, а Федір мешкав із батьком у родинному дворі в с. Сорочинцях, будучи із ним нерозділеним. Така практика була традиційною в Гетьманщині. Менший син часто жив зі старими батьками й доглядав за ними. Натомість отримував у спадок всі існуючі на той час у батька маєтності. Підтвердження обіцянки Марка Аврамовича передати маєтності меншому синові є і в листі полковника Івана Носа, що опублікований О. Лазаревським³⁵. Тобто в тестаменті Ф. Маркович правдиво описує свої сподівання й батьківські обіцянки майбутньому тестеві, переяславському полковнику, Стефану Томарі.

Розподілом майна, яке призначалося Федору, керували Андрій та Анастасія Марковичі. Про старшого брата Андрія Федір прямо написав у тестаменті, що не міг йому суперечити як старшому³⁶. Неприязнь до Анастасії, завуальована за життя, прорвалася лише після її смерті, у власному тестаменті (померла в 1729 р. – *Авт.*). Цікаво, що Анастасія не поїхала попроситися з батьком і навіть на похорон не вибралася, а от для поділу спадку час знайшовся³⁷. Роль сестри в родинних справах у своєму заповіті виразив Іван Маркович, вказавши, що завдячує їй більше, як матері й добродійці, ніж як сестрі³⁸. Федір сестру благодійницею не вважав. Проте суперечити всесильній Ясновельможній навіть не намагався. Що керувало Федором у стосунках із старшими братом і сестрою – здоровий глузд чи слабкий характер? Здається,

³⁵Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.124.

³⁶Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С.246.

³⁷Дзюба О. М. Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини). К., 2012. С.196.

³⁸Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.117.

одне іншого не виключало. Варто нагадати, що Марко Аврамович помер у серпні 1712 р.³⁹ Отже, Федору вже виповнилося 40 років.

Події, описані на початку тестаменту (сватання й одруження з Катериною Томарівною та розподіл майна після смерті батька), відбулися з невеликим проміжком. Дослідники наводять приблизну дату одруження Федора й Катерини – 1711/1712 р.⁴⁰. Виходить, що Федір одружився в 40-літньому віці? Більшість істориків згадують лише один його шлюб із Томарівною. І лише в працях історика В. Кривошеї вказано, що в першому шлюбі Федір Маркович був одружений із донькою полкового осавула Семена Левченка⁴¹. Посилання на джерело такої інформації відсутнє.

У тестаменті Федора немає навіть натяку на першу дружину (зокрема згадок про спомин її душі), а діти називаються рідними матері Катерині Томарівні. У духовниці Федір зауважує, що в рік, коли одружився, купив за гроші тестя хутір у Семена Забіли біля с. Турівка й землі навколо Турівки в козаків⁴². В. Модзалевський розміщує звістку про купівлю хутора між двома універсалами 1712 р.⁴³. Отже, Федір одружився в 1712 р. Його старший син Дмитро міг народитися 1712/1713 р. Зате точно відомі дата й місце його одруження – 31 травня 1731 р. у Прилуках⁴⁴. Наймолодший із трьох живих у 1747 р. братів Федоровичів Андрій народився в 1718 р.⁴⁵. Мабуть, він був одним із молодших синів Федора, про що свідчить послідовність переліку імен

³⁹Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С.В. Кульженко», 1912. Т. 3. С.388.

⁴⁰Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.122; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С. В. Кульженко», 1912. Т. 3. С.391.

⁴¹Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини. К.: ПІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С.278; Кривошея В. В. Козацька старшина Гетьманщини: енциклопедія. К.: СтилоС, 2010. С.500.

⁴²Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С.248–249.

⁴³Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С.В. Кульженко», 1912. Т. 3. С.391.

⁴⁴Дневник генерального подскарбия Якова Марковича: (1717–1767 гг.). Издание «Киевской Старины», под ред. А. Лазаревского: К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1897. Ч. 3: (1730–1734 гг.). С.110.

⁴⁵ЦДІАК України. Ф.51. Оп.3. Спр.16939. Арк.2.

братів у документі 1743 р. (Дмитро, Михайло, Василь, Андрій)⁴⁶. Другим за часом народження був, тоді вже покійний, Григорій, а от якого віку був теж покійний на той момент Іван, на жаль, невідомо.

До роздумів спонукає фрагмент заповіту старшого брата Федора Івана Марковича (1724 р.). Відчуваючи провину за нечесний поділ батьківського спадку, Іван ще за життя дарує Федору частину маєтку. У тестаменті він виділяє окремо значні маєтності для старших синів Федора Дмитра й Григорія («синовців моїх») і вказує їх як гіпотетичних спадкоємців його основних маєтностей після смерті дружини⁴⁷. Очевидно, що Іван виділяє синів брата Федора.

Впадає у вічі виняткове ставлення Федора Марковича до дружини Катерини Томарівни. Зазвичай тестаменти козацької старшини містять формальні звороти стосовно дружин, зрідка проявляючи повагу чи незначні емоції. Практика тієї доби знала чимало випадків, коли чоловік у тестаменті покладав на дружину обов'язок розподілу спадку між нащадками. У такий спосіб чоловіки убезпечували своїх вдів від сваволі дітей. Проте тестамент Федора Марковича виходить за межі звичних практик. Тестатор завзято підкреслює свою любов, повагу й вдячність до дружини: «любезнейшая моя жена», «любимейшая моя сожительница», «найлюбезнейшая моя пане малжонка», «з моею панею»⁴⁸. Детально описує її вклад у розширення маєтностей, неухильну працю для їх процвітання. Також автор висловив у духівниці вдячність покійному тестеві Стефану Томарі й тещі за підтримку в скрутні часи, коли його обібрали родичі. Вони одразу допомогли грошима й худобою. Імовірно, через це Федір аж надто переймався родинними справами Томар після смерті тестя. Особливо долею трьох молодших сестер Катерини, про посаг яких надзвичайно дбав. Його дружина Катерина була однією з

⁴⁶ ІР НБУВ. Ф.І. Спр. 57335. Арк.254.

⁴⁷ Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.117–119.

⁴⁸ Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С. 245–257.

молодших доньок Стефана Томари⁴⁹. На час шлюбу їй, напевно, було близько 20 років. Тобто Федір мав набагато молодшу від себе дружину, що теж пояснює його закоханість протягом подружнього життя.

1 липня 1718 р. Федір написав листа швагрю Василю Томарі з проханням приїхати в Безуглівку й, нарешті, взяти на себе відповідальність за долю двох молодших, ще незаміжніх сестер Тосі й Настусі, які осиротіли після смерті батька⁵⁰. Федір Маркович у тому ж листі повідомляє, що віддав залишок спадку Феодосії Фридрикевич, яка приїхала з чоловіком Григорієм. Дорікає швагрю, що той поводить себе по відношенню до сестер як нерідний. Кілька листів Григорія Фридрикевича та Федора Марковича в 1723 р. розкривають ще одну сторінку родинної історії⁵¹. Сестра Катерини, Феодосія Стефанівна Фридрикевич втекла з малолітнім сином від чоловіка в Прилуки й оселилася в домі Ф. Марковича⁵². У березні 1723 р. Г. Фридрикевич намагався з допомогою дядька В. Томари повернути дружину, всіляко виправдовуючи свою поведінку. До вирішення проблем Феодосії підключився Ф. Маркович. Проте Феодосія до чоловіка так і не повернулася, а той невдовзі (у 1723 р.) помер. Потому Ф. Маркович дбав про повернення посагу сестри дружини й закріплення за її сином мажностей померлого батька, апелюючи до дядька дружини В. Томари.

Натомість ставлення Федора до власних дітей, виражене в останній волі, аж надто суворе. Тричі в тестаменті повторюється його вказівка дружині, яка успадкувала все рухоме і нерухоме майно, що вона має розділити майно між дітьми в рівних долях, але за умови їх належного ставлення до матері. Якщо ж діти проявлять неповагу чи непослух, наказував дружині позбавити їх спадку, продати все майно, а гроші заповісти на спомин душ їхніх і батьків⁵³. Особливу увагу привертає вказівка, де Федір дозволяє дружині позбавити дітей спадку

⁴⁹ Кривошея, В. Генеалогія українського козацтва: Переяславський полк. К.: ВД «Стилос», 2004. С.55–56.

⁵⁰ Приватні листи XVIII ст. Підг. В. Передрієнко. К., 1987. С.24–25.

⁵¹ Там само. С.31–33, 37–39.

⁵² Дзюба О. М. Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини). К., 2012. С.126–128.

⁵³ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.199зв.

навіть при їх належній поведінці. Він пише, що в такому випадку діти мають подбати про себе самі й набути собі статки власною працею.

І навіть у випадку повторного шлюбу дружини, саме Катерина, а не діти, успадковувала майно. Більшість духівниць старшини містить норму, згідно з якою за умови повторного шлюбу вдова втратить або увесь спадок, або більшу його частину. Показово відмінний у цьому аспекті тестамент Ф. Марковича, що вкотре демонструє його любов до дружини. Катерина Томарівна скористалася наданою можливістю й невдовзі після смерті чоловіка вийшла заміж вдруге за бунчукового товариша Олександра Саковича⁵⁴. Цікаво, що останній був вхожий у дім Федора Марковича. У щоденнику Якова Марковича від 9 червня 1731 р. записано, що автор поїхав із Прилук, не побачившись із дядьком Федором і Саковичем, так як вони ще спали в ту ранню пору⁵⁵.

Передостання частина духівниці містить моралізуючу складову, де йдеться про чесноти дітей і їх обов'язки перед батьками. Саме дітям адресує Федір Маркович ще одну традиційну частину тестаменту: погрози й прокльони у випадку порушення заповіту, лише побіжно згадавши інших родичів⁵⁶.

Судячи з відомих фактів, його нащадки такого ставлення не заслуговували. Сини рано почали служити з батьком і замість нього. Дмитро й Григорій у 1732 р. присягали на вірність імператриці Анні Іоанівні разом із батьком у числі бунчукового товариства Прилуцького полку⁵⁷. Відбували військову службу за старого батька в походах, де Григорій віддав життя. Після смерті батька брати Марковичі служили «за одного», мали один патент на чин бунчукового товариша Прилуцького полку (1741 р.), який зберігався в родині старшого брата Дмитра. У реєстрі позики до військового скарбу 1743 р. сукупне майно синів Федора Марковича Дмитра, Михайла, Василя й Андрія

⁵⁴ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.202зв.

⁵⁵ Дневник генерального подскарбья Якова Марковича: (1717–1767 гг.). Издание «Киевской Старины», под ред. А.Лазаревского: К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1897. Ч. 3: (1730–1734 гг.). С.111.

⁵⁶ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.200зв-201; Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С. 245–257.

⁵⁷ РДАДА. Ф.248. Спр. 8250. Арк.206зв.

становило 41 двір посполитих та 2 кола млинових (заплатили позику у 2 руб. 96 коп.)⁵⁸. Статки більш ніж скромні, а при функціональному навантаженні бунчукового товариства, яке служило власним коштом, очевидно, наскільки фінансово обтяжливою була для них служба. Збереглася казка про службу братів Дмитра й Андрія Федоровичів Марковичів за 1756 р. Із неї відомо про службу усіх братів до отримання ними в 1741 р. патенту на чин бунчукового товариша й виконані ними доручення з 1741 до 1756 р.⁵⁹. Очевидно, що найбільше був переобтяжений службою старший Дмитро.

Утім, незважаючи на скруту, брати терпляче дочекалися материнського розподілу майна в 1747 р., хоч і не всі⁶⁰. Михайло (був у 1744 р. ще живий, бездітний) та Іван (помер раніше 1743 р.) померли раніше, а спадок Івана отримали його діти. Отже, із шести синів до розподілу дожило троє. Донька Марія отримала від матері частину спадку як придане в шлюбі з представником роду Шираїв (між 1741 р. і 1747 р.)⁶¹. Цікаво, що в тестаменті Федір віддав розпорядження стосовно доньки, на випадок її одруження після досягнення належного віку. Напевно, у ньому були вказані призначені Марії маєтності й рухоме майно⁶². Зміст цього додатку невідомий. Зате чітко прописана ремарка щодо права матері й доньці нічого не виділити, якщо та проявить непослух або якщо Катерина просто не захоче давати.

Із заповіту проглядається люблячий чоловік і жорсткий, навіть байдужий батько. Такий собі егоїстичний, обділений й ображений менший син, який вимістив свої комплекси на дітях. А можливо, навпаки, розважливий батько, який намагався в такий спосіб допомогти дітям стати самостійними, а їх матері – забезпечити спокійну старість?

Якими ж були статки Ф. Марковича у 1712 р. після розподілу з рідними братами і сестрами? Що було придбано за кошти дружини? Які маєтності

⁵⁸ ІР НБУВ. Ф.І. Спр. 57335. Арк.254.

⁵⁹ ЦДІАК України, Ф.51. Оп.3. Спр.14037. Арк.336–340.

⁶⁰ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.203–208.

⁶¹ Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С.В. Кульженко», 1912. Т. 3. С.395.

⁶² ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.200.

подружжя придбало разом? Відповіді на ці питання Федір Маркович ретельно виписав у своєму тестаменті.

Почнемо з власних статків Федора. Із 1711 р. він володів с. Гурбинці Лубенського полку та с. Козлов Переяславського полку, із липня 1712 р. – с. Турівка⁶³. Отже, ще до смерті батька у його власності було мінімум три населених маєтності.

Після розподілу з братами і сестрами Федору дісталася: півкуфи горілки, 7 кіп грошей, 1 винний казан, половка срібна (отримав на весілля), 15 коней, 15 корів, третя частина батьківського одягу (сукні з хутрами) та третя частина батьківських ґрунтів (млин під містечком Жоравкою на три кола з лугом і лозою; ліс із гаєм Вороновщина під Переволочною; гай за Прилукою на міських угіддях біля гаю б. т. Андрія Горленка; ліс Сороковщина й гай Надточієвський під Ічнею; хутір Седовський старий над ставом, який батько йому самому заповідав (був розділений на три частини, Іван свою одразу подарував Федору, а Андрію Федір виплатив 200 золотих за частку); сінокіс на три скирти за Рудівкою над ставом; там же за Рудівкою ще два сінокоси, на які Федір мав грамоту й гетьманський універсал; у Прилуках місце пусте коморне над ровом; плац напроти двору дядька М. Огроновича, у якому частина матері покійній дісталася від її батька; двір шинковий під містом за київською баштою; поле робоче, як до дубового гаю їхати, від Хотейневого озера й до Бидраниці; солодовня й половина бровара під Прилуками; двір сорочинський, де мешкав, тоді до нього був лише сад батьківський над Удаєм)⁶⁴. Принагідно Федір описує двір у Сорочинцях на момент укладення тестаменту (від батька дістався великий будинок і сад, а пізніше ними добудована поблизу будинку комора, на лузі біля води збудували кухню й комору для збіжжя, потім докупили землю навколо й осадити підсусідків).

⁶³Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С.В. Кульженко», 1912. Т. 3. С.391.

⁶⁴Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С. 245–246.

Отже, після розподілу він отримав млин, хутір, житловий двір, шинковий двір, 2 плаці, солодовню, бровар, орні ґрунти, 2 ліса, 3 гаї, 3 сінокоси. Відтак бідним, обідраним й обібраним Федір Маркович точно не був. Звісно, якби він отримав, як і належало за задумом батька, усі маєтності й гроші (їх він теж детально описав у тестаменті), а не лише третю частину ґрунтів, то почувався б певніше.

Утім, згідно з розповіддю тестатора, від батьків дружини вони отримали гроші, збіжжя та худобу⁶⁵. І, мабуть, чималі гроші, так як подружжя одразу почало скуповувати ґрунти та іншу нерухомість. Федір чітко зазначив майно, куплене коштом Катерини Томарівни. Для цього вона продала дорогоцінності, вклала отримані при одруженні від батьків гроші, а після смерті батьків використала належну їй частину срібла та кілька тисяч готових грошей. Катерина докупила землю навколо батьківського двору й двори підсусідків у Сорочинцях; розширила материнський плац Марковича в Прилуках, докупивши за 400 золотих плац в Андріїхи, попаді прилуцької; ще один плац біля київської башти; ґрунти під с. Стрельники (гай та орне поле); ліс драганувський за с. Буромка; ліс під с. Товкачівка й двір у селі; другу частину до батьківського лісу Сороковщина й гаю Надточієвського; шість сінокосів навколо хутора Рудовського, і там під хутором облаштували греблю; за третю частину спадкового хутора Федір брату віддав 200 золотих дружини; два млини на два кола – кожний у с. Гурбинці й старий двір там же; хутір біля Турівки Забеловський, куплений на гроші тестя одразу після весілля; ґрунти орні навколо Турівки; хутір Пачевщина; острів сінокісний напроти с. Поддубовня; хутір Безугловський із ґрунтами й гаями під Яготином; гребля Яготинська з усіма млинами (ґрунти на Переяславщині купила в рідного брата Василя)⁶⁶.

Так само чітко Федір Маркович розписав усе спільно надбане з дружиною майно: млин під містечком Переволочна на одній скрині з б. т. А. Горленком і

⁶⁵ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.194зв.-195; Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С.247.

⁶⁶ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.195–198; Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С.247–249.

біля млина гай над берегом; ліс під с. Смошею на острові; плац під Прилуками за київською баштою біля шинкового двору А. Горленка; 2 сінокоси під Рудівкою; орне поле під селом Рудівка; дворець із садом, лісом та орним полем в д. Сезки; сад Романувщина з лужком у Сорочинцях; усі изи на р. Фаї під Сорочинцями; займище для будівництва млинів на р. Удай під с. Заїздром, там же дворик; хутір у с. Пироговці з будинком, гаями, островом та орним полем, до хутора прилеглим, із полями, особливих людей купленими; у фільварках прилуцьких на замісті двір Комендатовщина з садом на р. Удай проти двору з прилеглими до нього трьома левадами, орним полем і яром; у Пироговцях – кут з островом та ровом для риби, з ізами на р. Удай, належними до того кута; плац в с. Городня, під селом на рівчаку млин на одній скрині з Семеном Однулком із орним полем; двір Редьковський під Ічнею на фільварках; ґрунти Чаловщина (орні землі, гаї, ставок із греблею), що між Ічнею й Вернигородщиною; дві левади під с. Буромка; у містечку Монастирище плаци куплені й спадкові з підсусідками; у Нежереві над гребелькою місце Шевченківщина, зі збудованим двором (ґрунт подарував брат Іван Маркович), там же гай, що вже зрубаний і тепер там сінокіс; млин на два кола в с. Гурбинці, поруб гаю за греблею й двір над берегом біля млинів; ґрунт Щулуповський у с. Гурбинці, із поселенням на ньому хат, з садом, левадами й місцем на пасіку; сад у Гурбинцях над р. Удай⁶⁷.

Описуючи власні маєтності, Федір Маркович ретельно зазначав усі підтверджувальні документи (купчі, універсали, грамоти). У заповіті Федір не згадав ні с. Козлов Переяславського полку, надане тестем, ані с. Кроти, яке він відібрав у бездітної вдови брата Івана, випросивши в гетьмана Д. Апостола на нього універсал⁶⁸. Проте частину с. Кроти пізніше бачимо у власності Дмитра

⁶⁷ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. Арк.196–198зв.; Кривошея О. В. Українська козацька старшина: Марковичи. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. 52. С.248–249.

⁶⁸Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.120.

Федоровича⁶⁹, а с. Козлов ділить навпіл між Василем і нащадками покійного Івана у своєму уступному листі Катерина Томарівна⁷⁰.

Перелічені в тестаменті Федора Марковича маєтності засвідчують чималі статки тестатора. Навіть на момент розподілу батьківського спадку (серпень 1712 р.) бачимо зовсім не обідраного голодранця, а власника кількох населених маєтностей. Разом із дружиною Катериною Томарівною протягом 1723–1736 рр. Федір вів майнові суперечки з родичами, жителями Переяславського полку, і вдовою генерала фон Вейсбаха⁷¹. Ще довший час тривала судова тяганина за ґрунти між Марковичами й жителями Прилуцького полку (1718–1737 рр.)⁷².

Отже, усі статки Федір Маркович заповів своїй дружині. Катерина Томарівна здійснила розподіл маєтностей між дітьми чи їх нащадками лише в 1747 р.⁷³. Більшу частину рухомого майна заповіла своєму другому чоловіку Олександру Саковичу⁷⁴.

Уступний лист був складений Катериною Томарівною на випадок її раптової смерті й засвідчений у міській прилуцькій ратуші 2 вересня 1747 р. урядниками, родичами, синами й другим чоловіком⁷⁵. Вона зазначила, що не всі діти проживають поруч. Зокрема Василь перебував на регулярній військовій службі (капітан-лейтенант лейб-гвардії Преображенського полку, 1747 р.⁷⁶), а донька Марія з родиною мешкала далеко. Вихідною тезою Катерина зазначає, що розподіл вступає в силу лише після її смерті. Цікаво, що, розподіляючи маєтності між нащадками, Катерина Томарівна зробила все на власний розсуд, а не так, як того хотів чоловік.

⁶⁹Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К.: Типо-литография «С. В. Кульженко», 1912. Т. 3. С.395.

⁷⁰ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. арк.205зв.

⁷¹ ЦДІАК України. Ф.51. Оп.3. Спр. 1138. 43 арк.

⁷² ЦДІАК України. Ф.51. Оп.3. Спр. 322. 41 арк.; Там само. Спр. 2347. 25 арк.

⁷³ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. арк.202зв–208.

⁷⁴ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. арк.206зв.; Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. К., 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С.127.

⁷⁵ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. арк.207зв.-208.

⁷⁶ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. арк.207зв.

Виділяючи спадок доньці Марії, Катерина згадує частину духівниці покійного першого чоловіка стосовно доньки, але зауважує, що зазначені у його розпорядженні ґрунти для доньки вона розподілила між синами. Зате Марії віддала всі млини на Яготинських греблях (10 кіл) та всі ґрунти й угіддя біля них⁷⁷. Тобто доньку вона точно не обділила. Перелік розподіленого майна засвідчує рівнозначний поділ спадку між нащадками. Добре застережені права дітей покійного Івана (сину – ґрунти, доньці – грошова компенсація), що в майбутньому все ж не вберегло їх від проблем з опікуном, дядьком Андрієм, і привело до судових позовів⁷⁸. Катерина Томарівна, хоч і неписьменна⁷⁹, і на схилку літ постає з листа як мудра, виважена в рішеннях, сильна особистість. Як колись не дозволила рідному брату продати родові батьківські маєтності в Переяславському полку в чужі руки, так і доньку застерегла від цього. Звеліла, за потреби продажу маєтку в Яготині, спершу запропонувати його братам.

Яким же постав зі свого тестаменту бунчуковий товариш Федір Маркович? Насамперед, люблячим і турботливим чоловіком, який не лише заповів дружині все спільне майно, але й дозволив друге заміжжя. Ображеним на рідних через нечесний розподіл батьківського спадку. Обережним у стосунках із старшими братами і сестрами, котрі займали вищі уряди. Особливо з Анастасією, яка була дружиною гетьмана, мала сильний характер, що, передусім, відбилося на долі рідних. Лише в духівниці Федір демонструє ставлення до рідні, несучи в собі образу довгі 25 років.

Тривала військова служба майже не залишила по собі відбитка на його особистості. Ймовірно, через слабке здоров'я. Відомо, що мав проблеми з ногами, хоча це не звільняло його від походів. Достатньо пізно розпочавши кар'єру й так і не піднявшись вище уряду сотника та чину бунчукового товариша, Ф. Маркович зосередив свої зусилля на накопиченні маєтків та судових суперечках через них.

⁷⁷ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. арк.206.

⁷⁸ Маркович А.И. Марковичи. Киевская Старина. 1890. №10-11. Приложение. С.35–36.

⁷⁹ ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57563. арк.206зв.

Незважаючи на те, що все заповів дружині, тестатор надзвичайно багато місця в заповіті відвів опису отриманого й надбаного майна. Попри чималі статки, що доводить подана вибірка з тестаменту, увесь заповіт супроводжується наріканням автора на те, що його обібрали й обікрали. Це засвідчує схильність Ф. Марковича перебільшувати негаразди на словах, яка в діях наближалася до жаги накопичення. Що, власне, природно для сина підприємливого пирятинського орендаря Марка Аврамовича, який завдяки багатству вивів своїх дітей на вищий соціальний щабель.

Найбільше вражає ставлення Федора до власних дітей, у якому хотілося б бачити намагання зробити синів сильними й самостійними, та чомусь бачиться жорсткий, черствий та не дуже люблячий батько. Хоча він зумів усім синам дати гарну освіту, адже точно відомо про навчання в КМА старших Дмитра, Григорія й Михайла⁸⁰. Служба інших військовими канцеляристами, потім бунчуковими товаришами теж засвідчує високий рівень їх освіти.

Отже, тестамент разом з іншими, залученими до аналізу джерелами, дозволяє побачити суперечливу особистість Федора Марковича, його ставлення до родини та близьких, його прагнення й бажання: передусім бажання бути поруч із коханою дружиною й примножити власні статки.

Джерела і література

Bilous, N. (2012). «Tilo moye grishne, z zemli vzyate, maye buty poxovane za zvychayem xrystyans`kym»: poxovannya volyns`kyx mishhan u XVII st. *Theatrum Humane Vitae. Studiyyi na poshanu Natali Yakovenko*. Kyiv: Laurus. S. 296–308.

Vynnychenko, O. (2013). «Svoya smert`»: richpospolyts`kij shlyaxtych pered oblychchiam vichnosti (za rann`omodernymy testamentamy). *Povsyakdennyya rann`omodernoyi Ukrayiny. Istorychni studiyyi v 2-x tomakh. T. 2: Svit rechej i povsyakdennyx uyavlen`*. Vidp. red. V. Gorobecz`. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. S. 272–297.

Golubchuk, G.D (2003). *Rid Markovychiv-Markevychiv u kul`turno-gromads`komu zhytti Ukrayiny: «Nova simejna istoriya»*. Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.06. Dnipropetr. nacz. un-t. D. 20 s.

Gurzhij, O. (2002). «Ivan nosyt` plaxtu, a Nastya – bulavu». *Suspil`no-politychnyj portret elitnoyi zhinky pershoiy polovyny XVIII st. Socium. Al`manax social`noyi istoriyi. Vypusk 1*. S.219-230;

Gurzhij, O. I. (2004). *Ivan Skoropads`kyj*. Kyiv, Al`ternatyvy.

⁸⁰ Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. Епор. 3. І. Хижняк. К., 2001. С.353

Dva pis'ma N. A. Markevicha o svoem rodnachal'nike Marke Avraamoviche. Kievskaya starina. 1891. № 12.

Dzyuba, O. M. (2012). Pryvatne zhyttya kozacz'koyi starshyny XVIII st. (na materialax epistolyarnoyi spadshhyny). Kyiv. 348 s.

Dnevnik general'nogo podskarbiya Yakova Markovicha: (1717–1767 gg.). Izdanie «Kievskoj Stariny», pod red. A.Lazarevskogo: Tip. G. T. Korchak-Noviczko, 1893. Ch. 1: (1717–1725 gg.). 329 s.

Dnevnik general'nogo podskarbiya Yakova Markovicha: (1717–1767 gg.). Izdanie «Kievskoj Stariny», pod red. A.Lazarevskogo: Tip. G. T. Korchak-Noviczko, 1895. Ch. 2: (1726–1729 gg.). 342 s.

Dnevnik general'nogo podskarbiya Yakova Markovicha: (1717–1767 gg.). Izdanie «Kievskoj Stariny», pod red. A. Lazarevskogo: K.: Tip. G. T. Korchak-Noviczko, 1897. Ch. 3: (1730–1734 gg.). 418 s.

Zherela do istoriyi Ukrayiny-Rusy. Vyd. Arxeografichna naukova komisiya tovarystva imeny Shevchenka. K.: L'viv: Z drukarni N. Kryns'kogo, 1913. T. 22. Dnevnik Yakova Markovicha, t. 4: r. 1736–1740 / vydav V. Modzalevs'kyj. 385 s.

Zamura, O. (2013). Smert' u cerkovnyx prypysax ta povsyakdennomu zhytti Get'manshhyny XVIII st. Povsyakdennya rann'omodernoyi Ukrayiny. Istorychni studiyi v 2-x t. T. 2: Svit rechej i povsyakdennyx uyavlen'. Vidp. red. V. Gorobecz'. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. S. 316–350.

Instytut rukopysu Nacional'noyi biblioteky Ukrayiny imeni V.Vernads'kogo (dali – IR NBUV). F.I. Spr. 57563. Ark.192–202.

IR NBUV. F.I. Spr. 57335. Ark.254.

IR NBUV. F.I. Spr.57563. ark.202zv–208.

Kyyevo-Mogylyans'ka akademiya v imenax XVII–XVIII st. Upor. Z. I. Xyzhnyak. K., 2001. S. 353.

Kotlyarova, T.V. (2013). Rid Markovychiv (Markevychiv) u bazi danyx «Personalii» Instytutu biografichnyx doslidzhen' NBUV. Ukrayins'ka biografistyka. Vyp. 10. S. 431–442.

Kryvosheya, V. V. (2008). Kozacz'ka elita Get'manshhyny. K.: IPiEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrayiny.

Kryvosheya, V. (2004). Genealogiya ukrajins'kogo kozacztva: Pereyaslavs'kyj polk. K.: VD «Stylos».

Kryvosheya, V.V. (2010). Kozacz'ka starshyna Get'manshhyny: encyklopediya. K.: Stylos. 792 s.

Kryvosheya, I.I. (2016). Neuryadova starshyna Ukrayins'koyi kozacz'koyi derzhavy (XVII–XVIII st.) Dovidnyk. Vydavecz' Pshonkivs'kyj O. V. T. 2. S. 476–477.

Kryvosheya, O. V. (2011). Ukrayins'ka kozacz'ka starshyna: Markovychy. Gileya: naukovyj visnyk: Zbirnyk naukovyx prac'. Kyiv. Vyp. 52. S. 245–257.

Lazarevskij, A. (1884). Lyudi Staroj Malorossii. Markovichi. Kievskaya Starina. №1. S. 51–82.

Lazarevskij, A. (1902). Opisanie Staroj Malorossii: materialy dlya istorii zaseleniya, zemlevladieniya i upravleniya: v 3 t. Kyiv. T. 3: Polk Priluczkiy. XIV, 462 s.

Markovich, A. I. (1890). Markovichi. Kievskaya Starina. 1890. №10–11. Prilozhenie. 55 s.

- Markovich, Ya. M. (1798). Zapiski o Malorossii, ee zhitelyax i proizvedeniyax. Sankt-Peterburg. 98 s.
- Modzalevskij V. L. (1912). Malorossijskij rodoslovnik. K.: Tipo-litografiya «S. V. Kul`zhenko». T. 3. – 4, 824, 20 s.
- Popruzhna, A. (2016). Poxoval`na kul`tura kozacz`koyi starshyny drugoyi polovyny XVII –XVIII st. Dys. na zdob. nauk. stup. k. i. n. Chernigiv. 259 s.
- Pryvatni lysty XVIII st. Pidg. V. Peredriyenko. K., 1987. S.24–25.
- Priczak, O. (1938). Rid Skoropads`kyx (Istorychno-genealogichna studiya). L`viv. RDADA. F.248. Spr. 8250. Ark.206zv.
- Tomazov, V. V. (2009). Markovychi (Markevychi). Encyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t. Redkol.: V. A. Smolij ta in.; Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. K.: Nauk. dumka. T. 6. S. 520.
- Central`nyj derzhavnyj istorychnyj arxiv Ukrayiny v m. Kyyiv (dali CzDIAK Ukrayiny). F.51. Op. 3, Spr.19321. Ark. 64.
- CzDIAK Ukrayiny, F.51. Op.3. Spr.14037. Ark.336–340.
- CzDIAK Ukrayiny. F.51. Op.3. Spr. 1138. 43 ark.
- CzDIAK Ukrayiny. F.51. Op.3. Spr. 2347. 25 ark.
- CzDIAK Ukrayiny. F.51. Op.3. Spr.16939. Ark.2.
- CzDIAK Ukrayiny. F. 53. Op. 2. Spr. 587. Ark. 5.
- Yakovenko, N. (2012). «Osvoenyj prostir», abo De zapovidaly xovaty sebe volyns`ki shlyaxtychi. Dzerkala identychnosti. Doslidzhennya z istoriyi uyavlen` ta idej v Ukrayini XVI – pochatku XVIII stolittya. K.: Laurus. S. 146–164.
- Yakovenko, N. (2012). «Pogreb tilu moyemu vybyrayu s predky moyemy»: miscya poxovan` volyns`kyx knyaziv u XV– seredyni XVII stolit`. Dzerkala identychnosti. Doslidzhennya z istoriyi uyavlen` ta idej v Ukrayini XVI – pochatku XVIII stolittya. K.: Laurus. S. 105–145.

Кривошея Ирина Іванівна – професор, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна)

Iryna Krivosheya – Professor, Doctor of Historical Sciences, Professor of the World History and Methods of Its Teaching Chair at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine)

E-mail: iivahnuk@i.ua

BUNCHUKOVYI COMRADE FEDIR MARKOVYCH IN THE MIRROR OF HIS TASTEMENT

The problems of everyday life of the Cossack head on the example of the history of Bunchukovyi comrade Fedir Markovych are considered. The greatest interest is the world of the person of the eighteenth century and his attitude towards others. The testament of Fedir Markovych is very informative as a source.

From his testament, Bunchukovyi comrade Fedir Markovych appeared to be a loving and caring man who not only left all common property to his wife, but also

allowed another marriage. He is peeved at his relatives because of unfair distribution of parental inheritance, cautious in dealing with elder brothers and sisters who held higher positions. Only in the clergy Fedir demonstrates the attitude of his family, keeping offence for long 25 years.

Long-term military service hardly left a mark on his personality. Having started his career fairly late and having never risen higher than government of sotnik and rank of bunchukoviy comrade, F. Markovych concentrated his efforts on the accumulation of estates and legal arguments over them.

The testator devoted a great deal of place in the testament to the description of received property and acquets. Despite considerable wealth provided by excerpts from the testament, the entire testament is fraught with the author's that he was robbed. This testifies the tendency of F. Markovich to exaggerate problems in words, which in actions was approaching the thirst for accumulation. In fact, is natural for the son of a pushing Pyriatyn tenant, Mark Avramovych, who, due to wealth, brought his children to a higher social level.

The most impressive is Fedir's attitude to his own children, in which one would like to see attempts to make his sons strong and independent, but for some reason we see a cruel, stale and not very loving father. Although he managed to give all his sons a good education. The testament, along with the other sources, involved in the analysis, allows us to see the controversial personality of Fedir Markovych, his attitude to the family and relatives, his aspiration and desire: first of all, the desire to be close to his beloved wife and to multiply his own wealth.

Key words: testament, bunchukoviy comrade, the eighteenth century, Cossack Hetmanate.